

ACADEMIA ROMÂNĂ
ȘCOALA DE STUDII AVANSATE A ACADEMIEI ROMÂNE
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”, BUCUREȘTI

TEZĂ DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:
Cs. I Dr. habil Daniela Veronica Istrate

Student-doctorand:
Gabriel Izdrailă

2025

ACADEMIA ROMÂNĂ
ȘCOALA DE STUDII AVANSATE A ACADEMIEI ROMÂNE
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”, BUCUREȘTI

***ALBA IULIA ÎN JURUL ANULUI 1000:
DINAMICA HABITATULUI MEDIEVAL***

**Conducător de doctorat:
Cs. I Dr. habil Daniela Veronica Istrate**

**Student-doctorand:
Gabriel Izdrailă**

CUPRINS

CUPRINS.....	3
INTRODUCERE	6
CAPITOLUL 1. ISTORICUL CERCETĂRIILOR	15
<i>1.1. Cercetări arheologice realizate în interiorul cetății</i>	<i>20</i>
<i>1.2. Cercetările realizate în exteriorul Cetății</i>	<i>27</i>
1.2.1. Cercetările de la sud de castrul roman – Dealul Furcilor.....	29
1.2.2. Cercetări arheologice din exteriorul castrului – partea de vest și nord – vest de fostul castru roman	33
1.3. Catalogul descoperirilor	36
1.4. Concluzii preliminare	58
CAPITOLUL 2. CONTEXTUL ISTORIC	60
2.1. Transilvania în context general în jurul anului 1000	60
2.2. Contextul istoric	67
2.3. Concluzii preliminare.....	79
CAPITOLUL 3. HABITATUL	81
3.1. Locuirea din interiorul castrului de la Alba Iulia	97
3.1.1. Descriere generală	97
3.1.2. Studiu de caz – o locuință din curtea Palatului Principilor Transilvaniei ..	109
3.1.3. Studiu de caz – Locuința medieval timpurie cercetată în Cetate, curtea Universității „1 Decembrie 1918”, în anul 2007, Alba Iulia	119
3.2. Locuirea de la sud de castrul roman – Dealul Furcilor	123
3.2.1. Discuție generală privind cercetarea arheologică	123
3.2.2. Studiu de caz – O locuință medieval timpurie cercetată pe str. Dealul Furcilor, nr. 13, în anul 2004	130
3.3. Locuirea din exteriorul castrului – zona de vest și de nord – vest / „Stația de Salvare”	132
3.3.1. Discuție generală privind cercetarea arheologică	133
3.3.2. Studiu de caz: O locuință medieval timpurie cercetată pe strada Horea, nr. 22, Alba Iulia	137
3.4. Concluzii: privire generală asupra habitatului din teritoriul studiat.....	139
CAPITOLUL 4. ORIZONTURI FUNERARE	146

4.1. Necropole pe teritoriul municipiului Alba Iulia	146
4.1.1. Aspecte generale	146
4.2. Cimitirul de la Stația de Salvare	146
4.3. Cimitirul de pe Str. Brândușei	161
4.3.1. Studiu de caz: O analiză proprie a cimitirului de pe str. Brândușei	165
4.4. Cimitirul de la Izvorul Împăratului	173
4.5. Cimitirul de pe Str. Vânătorilor	179
4.6. Cimitirul de la Catedrala romano-catolică.....	181
4.6.1. Stadiul cercetărilor.....	181
4.6.2. Studiu de caz: Morminte aparținând cimitirului medieval al Catedralei romano-catolice din Alba Iulia, descoperite în anul 2011.....	190
4.7. Cimitirul de la Pâclișa – La Izvoare	198
4.8. Alte descoperiri funerare	200
4.8.1. Cetate – punct „Museikon”	200
4.8.2. Ravelinul Sf. Francisc de Paola	202
4.9. Concluzii preliminare privind cimitirele medievale timpurii din Alba Iulia	202
CAPITOLUL 5. CERAMICA DIN AȘEZĂRILE MEDIEVALE TIMPURII DIN ALBA IULIA.....	209
5.1. Caracteristicile generale ale ceramicii medievale timpurii	209
5.2. Ceramica provenită din contexte funerare	211
5.3. Materialul ceramic din așezările de la Alba Iulia	218
5.3.1. Caracteristici generale.....	219
5.4. Studiu de caz: Locuința medieval timpurie cercetată în curtea Palatului Principilor Transilvaniei, Alba Iulia	226
5.4.1. Analiza materialului arheologic	226
5.4.2. Catalogul materialului ceramic	237
5.5. Studiu de caz: Locuința medieval timpurie cercetată în Cetate, curtea Universității „1 Decembrie 1918”, în anul 2007, Alba Iulia.....	268
5.5.1. Analiza materialului ceramic din locuința 12	268
5.5.2. Catalogul materialului arheologic.....	273
5.6. Studiu de caz: Locuința medieval timpurie cercetată în Dealul Furcilor, nr. 13, anul 2004, Alba Iulia	279
5.6.1. Analiza statistică a materialului ceramic	279

5.6.2. Catalogul materialului	282
5.7. Studiu de caz: Locuința medieval timpurie cercetată pe strada Horea, nr. 22, Alba Iulia	285
5.7.1. Analiza materialului	285
5.7.2. Catalogul materialului analizat	289
5.8. Concluzii preliminare și încercare de atribuire cronologică	294
CONCLUZII	298
BIBLIOGRAFIE	306
LISTĂ FIGURI ȘI PLANȘE.....	330
LISTĂ TABELE INSERATE	335
ANEXE	336

Alba Iulia în jurul anului 1000: dinamica habitatului medieval

Rezumat

Cuvinte cheie: *Alba Iulia, anul 1000, habitat medieval timpuriu, orizont funerar, locuire medievală timpurie, cimitire, locuințe, așezări medievale timpurii.*

Lucrarea de doctorat *Alba Iulia în jurul anului 1000: dinamica habitatului medieval*, își propune să analizeze habitatul medieval timpuriu din zona Alba Iuliei în jurul anului 1000, cu accent pe relația dintre structurile de locuire, spațiile funerare și transformările istorico-politice ale regiunii. Având ca punct de plecare moștenirea romană, reprezentată de castrul Legiunii a XIII-a Gemina și orașele din proximitatea acestuia, cercetarea urmărește continuitatea locuirii și adaptarea spațiului urban într-un context marcat de tranziții politice și religioase.

Perioada cuprinsă între secolele VIII și XI este insuficient reprezentată în literatura de specialitate, iar datele existente sunt adesea fragmentare. În acest context, lucrarea propune o sinteză a cercetărilor arheologice realizate în interiorul și exteriorul castrului roman, completată de analiza a patru contexte arheologice inedite. Informațiile rezultate oferă perspective noi asupra organizării gospodăriilor, tehnicilor constructive, utilizării materialelor, precum și asupra raportului dintre locuire și rit funerar.

Rezultatele arheologice indică o comunitate sedentară, cu o locuire stratificată și intensă, aflată într-un proces de creștinare și integrare în structurile politice maghiare emergente. Descoperirile funerare – inclusiv necropole extinse și o biserică timpurie – confirmă complexitatea socială și confesională a populației locale.

Lucrarea contribuie la reconstituirea pe baze interdisciplinare a evoluției urbanistice, sociale și culturale a Albei Iulia în epoca medievală timpurie, oferind totodată o bază de date coerentă și sistematizată pentru cercetările viitoare în domeniu.

Capitolul I, *Istoricul Cercetărilor*, prezintă istoricul cercetărilor arheologice din Alba Iulia, grupate pe două mari direcții: cele din interiorul cetății și cele din exteriorul ei. Sunt discutate principalele puncte de intervenție, interiorul Cetății actuale, care suprapune perimetrul fostului castru roman, dar și alte puncte precum Dealul Furcilor, strada Horea sau Stația de Salvare, fiind realizat un catalog al descoperirilor relevante pentru perioada secolelor IX–XI.

Lipsa unor sinteze anterioare coerente și caracterul fragmentar al surselor evidențiază nevoia unei sistematizări riguroase.

Pe baza informațiilor arheologice disponibile până în prezent, reiese că nu doar incinta cetății a fost intens locuită în perioada medievală timpurie (sec. IX – XI) la Alba Iulia. Deși structurile monumentale ale fostului castru roman au conferit un avantaj strategic major, oferind un grad de protecție sporit într-un context istoric marcat de mobilitate demografică și instabilitate, zona *extra muros* a avut, de asemenea, o locuire consistentă, care rămâne, din păcate, insuficient cercetată.

Contextul edilitar al cercetărilor arheologice desfășurate în Alba Iulia, în special în ultimele decenii, nu a favorizat desfășurarea unor investigații sistematice de amploare, menite să clarifice pe deplin structura și dinamica așezării medievale timpurii. În plus, există lacune semnificative în ceea ce privește interpretarea și publicarea materialului arheologic recuperat, fapt ce limitează substanțial accesul la date relevante pentru această perioadă.

O deficiență notabilă în imaginea arheologică actuală este lipsa unei preocupări metodice pentru investigarea așezărilor medievale timpurii situate în afara incintei cetății. Deși unii cercetători asociază așezarea din interiorul fortificației cu necropola de la Stația de Salvare, cel puțin pentru faza sa timpurie (sec. VIII – IX, eventual și X), și ulterior cu comunitatea care a utilizat cimitirul de la Izvorul Împăratului, atribuit ipotetic populației ce ar fi edificat biserica cu stâlpi, rămân totuși multiple întrebări deschise, insuficient discutate în literatura de specialitate.

Arheologia așezărilor medievale timpurii din afara cetății ar trebui abordată integrat, în corelație cu vestigiile romane periferice castrului, întrucât numeroase descoperiri indică reutilizarea structurilor romane în epocile ulterioare. Cu toate acestea, sursele publicate tratează sumar acest subiect. Majoritatea studiilor dedicate epocii romane se concentrează asupra castrului propriu-zis, iar mențiunile privind siturile din proximitatea acestuia sunt adesea incidentale, fără o contextualizare adecvată a vestigiilor medievale timpurii.

În ultimul deceniu, publicarea rezultatelor cercetărilor de salvare realizate în perimetrul municipiului Alba Iulia a fost extrem de redusă, ceea ce constituie o dificultate majoră în reconstituirea unui tablou coerent al locuirii medievale timpurii.

Un exemplu elocvent pentru importanța zonei *extra muros* îl constituie situl „Dealul Furcilor”, unde cercetările arheologice preventive efectuate între 1995 și 2022 au revelat o stratigrafie complexă, cu multiple nivele de locuire, din epoca bronzului până în evul mediu timpuriu. Vestigiile medievale timpurii (sec. IX – XI) se disting printr-o densitate mare a

descoperirilor: locuințe semi-adâncite, vetre, gropi menajere, ateliere și, mai ales, necropole cu inventar funerar bogat. Obiectele recuperate, podoabe din bronz și argint, ceramică, unelte, arme, piese de cult precum cruci sau relicvarii, dar și ofrande alimentare, reflectă o comunitate bine structurată, cu o viață spirituală activă și cu relații culturale diverse.

Prin urmare, importanța arheologică a zonei „Dealul Furcilor” rezidă nu doar în caracterul său multistratificat, ci și în frecvența și calitatea descoperirilor medievale timpurii, care contribuie esențial la reconstituirea tranziției postromane. Asocierea clară dintre așezări și necropole consolidează ipoteza existenței unui nucleu de locuire organizat, probabil unul dintre cele mai relevante din Transilvania acestei perioade. „Dealul Furcilor” se profilează astfel ca un reper esențial pentru înțelegerea raporturilor dintre moștenirea romană și noile comunități formate în epoca medievală timpurie.

Capitolul II, *Contextul istoric*, oferă un cadru istoric general și local pentru înțelegerea dinamicii din jurul anului 1000. Sunt analizate procesele de migrație, influențele bizantine, bulgare și maghiare, precum și formarea structurilor politice și ecleziastice incipiente. Alba Iulia este prezentată ca un centru de putere regional, cu posibile legături cu un voievodat local și cu episcopia romano-catolică instituită în această perioadă.

În jurul anului 1000, Transilvania reprezenta un spațiu de convergență etnică, culturală și politică, aflat într-o tranziție profundă de la structuri tribale și autonome la integrarea treptată într-un stat creștin de tip occidental. Studiul acestei perioade rămâne complex și sensibil, fiind abordat interdisciplinar prin surse scrise, lingvistică și, mai ales, prin arheologie – principalul instrument de reconstituire a realităților sociale și politice ale epocii.

Încă din Antichitatea târzie și până în secolele IX–X, regiunea a fost traversată și locuită de o succesiune de populații – goți, huni, gepizi, avari, slavi, bulgari și, în cele din urmă, maghiari – care au lăsat urme materiale semnificative. Populația romanizată locală a coexistat în special cu slavii, în cadrul unor structuri etnice mixte, în condiții de relativă continuitate.

După destrămarea khaganatului avar (în jurul anului 800), Transilvania a cunoscut o reorganizare politică semnificativă. S-au format entități regionale, menționate și în izvoarele maghiare – ducatul lui Menumorut la Biharea, al lui Glad și apoi Ahtum în sud-vest (Cenad), și voievodatul lui Gelu în zona centrală (Cluj–Dăbâca). În sudul Transilvaniei, se conturează o formațiune politică asociată cu fostul castru roman de la Alba Iulia, identificată în istoriografie drept „Voievodatul de la Bălgrad”.

Penetrarea maghiară în Bazinul Carpatic, începând cu 895, a dus la încheierea unei etape de incursiuni militare odată cu înfrângerea de la Lechfeld (955), urmată de consolidarea

unei structuri statale și ecleziastice. În jurul anului 1000, regatul maghiar este creștinat oficial, iar Transilvania începe procesul de integrare în noul stat creștin centralizat, fiind reorganizată administrativ și ecleziastic în deceniile următoare.

Un rol esențial în înțelegerea acestei perioade îl joacă fortificațiile medievale timpurii, care nu aveau doar funcție defensivă, ci și una comunitară și politică, devenind centre regionale de putere și control. Cercetările arheologice au identificat peste 18 astfel de situri în nord-vestul României, databile în secolele IX–XI, printre care Biharea, Dăbâca, Cluj-Mănăstur, Morești, Moldovenești și Cenad. Fortificațiile prezintă o mare diversitate morfologică și adaptare la relief, grupate în trei tipuri principale: pe grinduri și platouri mlăștinoase, pe terase deluroase și în zone strategice montane.

Arheologia atestă și prezența unor comunități stabile în interiorul și în proximitatea acestor cetăți, precum și o rețea extinsă de cimitire – multe cercetate parțial – care susțin ipoteza unor „orașe incipiente”. Spre exemplu, la Alba Iulia au fost identificate cinci necropole cu peste 2000 de morminte, iar la Dăbâca – trei cimitire parțial investigate, cu circa 1000 de morminte. Aceste date indică o densitate demografică ridicată și o viață comunitară complexă.

Fenomenul construcției de fortificații este înrudit cu tendințele din Europa Centrală și de Est, fiind influențat de modele bizantine, slave și carolingiene. Exemple precum zidul de piatră de la Moldovenești, cu analogii în sudul Dunării, susțin ipoteza participării unor meșteri bizantini sau a influenței directe dinspre Bizanț.

Capitolul III, *Habitatul*, abordează habitatul medieval timpuriu din Alba Iulia, în interiorul și exteriorul castrului roman. Studiile de caz asupra unor locuințe cercetate în puncte-cheie (Palatul Principilor, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Dealul Furcilor, strada Horea) oferă indicii despre structura gospodăriilor, tehnicile constructive, reutilizarea materialelor romane și organizarea spațiului locuit. Se evidențiază o locuire densă și stratificată, dar documentarea este deseori incompletă din cauza distrugerilor recente și a lipsei unei strategii unitare de cercetare.

Habitatul transilvănean între secolele VII–XI se distinge printr-o locuire preponderent stabilă, organizată în așezări de mici dimensiuni, amplasate strategic în proximitatea surselor de apă, pe terase înalte sau promontorii ferite de inundații și ușor de apărat. Tipologia locuințelor identificate arheologic se grupează în trei mari categorii: bordeie (săpate integral în sol), locuințe semi-adâncite și construcții de suprafață. Acestea aveau planuri predominant rectangulare sau trapezoidale, dimensiuni reduse (2–4 m), pereți din bârne sau nuiele împletite și lutuiți, susținuți de stâlpi verticali, cu acoperișuri din materiale vegetale, dispuse de obicei în

două ape, mai rar conice, cu bază circulară. Interiorul era organizat funcțional, incluzând instalații de foc precum vetre simple din lut sau cuptoare din piatră, adaptate cerințelor de gătit și încălzire.

Spațiul domestic era adesea completat de cuptoare menajere exterioare, gropi de provizii (ulterior transformate în gropi menajere) și anexe de tip hambar ori atelier. Dispunerea locuințelor sugerează organizarea în grupuri familiale sau nuclee comunitare, însă lipsește o planificare urbanistică propriu-zisă, cu excepții notabile, precum Borsod, unde a fost identificată o organizare regulată de-a lungul unor străzi.

Densitatea și distribuția așezărilor variaua regional, dar tendința generală indică o creștere semnificativă a numărului de situri între secolele VII–VIII și IX–X, cu o concentrare vizibilă în bazinele râurilor mari și în zonele colinare joase. Absența unor cercetări sistematice face ca mare parte dintre informații să provină din investigații limitate spațial, ceea ce îngreunează reconstituirea completă a organizării habitatului. Totuși, datele existente relevă o evoluție coerentă a arhitecturii vernaculare, adaptată la mediul natural și marcată de continuitatea unor tradiții constructive și ceramice, ce definesc specificul rural transilvănean în perioada premergătoare integrării în regatul maghiar.

Locuirea medievală timpurie din castrul roman de la Alba Iulia (sec. IX–XIII), documentată prin cercetări arheologice începute în 1966 și continuate până în prezent, prezintă o evoluție complexă și stratificată. Primele faze (sec. IX–X) sunt reprezentate de bordeie adâncite sau semi-adâncite, cu planuri circulare, ovale ori pătrate, dotate cu vetre de foc sau cuptoare, asociate cu ceramică lucrată la roată lentă, râșnițe, obiecte din os și metal, precum și materiale romane reutilizate (țigle, cărămizi, blocuri de piatră). Densitatea locuirii era mai mare în jumătatea de sud-vest a castrului, unde zidurile romane oferiseră protecție suplimentară.

Stratigrafia investigată în zone precum Ravelinul Sf. Francisc de Paola, perimetrul catedralei romano-catolice și platoul Monetăriei indică o continuitate a locuirii între secolele IX–XI, prin complexe domestice (cuptoare, gropi menajere, vetre de foc). Descoperirea unui cuptor datat prin C14 în jurul anului 900 confirmă intensitatea și durabilitatea acestor amenajări.

Tranziția către secolele XI–XII este marcată de reorganizarea spațiului locuit și de apariția primelor edificii eclesiastice, precum biserica cu stâlpi, care suprapune direct structuri domestice mai vechi. Aceasta marchează o transformare nu doar funcțională, ci și comunitară, reflectând integrarea tot mai accentuată în structurile religioase creștine. Până în secolele XII–

XIII, locuințele de suprafață sau bordeiele reconstruite succesiv sunt însoțite de ceramică standardizată, iar locuirea se extinde și spre latura nordică a castrului (zona Palatului Apor).

Un aspect constant al tuturor etapelor este lipsa nivelurilor de demolare sistematică ale clădirilor romane, ceea ce sugerează că acestea se aflau deja în ruină în momentul reluării locuirii. Locuințele medievale timpurii se suprapun direct peste ruinele romane, demonstrând o reutilizare pragmatică a spațiului.

Cercetările din curtea Palatului Principilor și din curtea Universității „1 Decembrie 1918” au adus la lumină locuințe medievale timpurii (sec. X–XI), care ilustrează atât reutilizarea materialelor romane, cât și caracterul stratificat al locuirii. Locuința din Palatul Principilor prezintă o organizare spațială mai clară, cu două faze de utilizare, podea din lut bătătorit și gropi de stâlp, în timp ce locuința din zona Universității, aflată într-un context stratigrafic mai dens, este asociată și cu activități meșteșugărești (confecționarea pieptenilor din corn).

Alte zone ale orașului, precum Dealul Furcilor sau vestul și nord-vestul castrului („Stația de Salvare”), documentează o locuire intensă între secolele IX–XI, deseori amplasată pe structuri romane abandonate și reutilizând constant materiale antice. Locuințele adâncite sau semi-adâncite, cu plan rectangular ori neregulat, podele din lut și vetre de tip „pietrar”, reflectă continuitatea unor tradiții constructive. Inventarul descoperit, modest dar relevant, constă în ceramică lucrată manual sau la roată, unelte de fier, podoabe și râșnițe, completat adesea de fragmente ceramice romane reutilizate.

Analiza arheologică a zonei indică un model de locuire continuu și adaptativ, ce îmbină tradiția locală cu reutilizarea pragmatică a resurselor romane. Totuși, publicarea fragmentară a descoperirilor și lipsa unor proiecte unitare de cercetare au împiedicat integrarea acestora într-o sinteză coerentă asupra evoluției medievale timpurii a Alba Iuliei. În ansamblu, habitatul reflectă atât persistența unor tradiții, cât și adaptarea comunităților la noile realități socio-politice și religioase ale secolelor IX–XIII.

Capitolul IV, *Orizonturi funerare*, analizează cimitirele medievale timpurii din Alba Iulia, punând accent pe rit și ritual funerar, compoziția socială și etnică a comunităților și tranziția spre creștinism. Cele mai importante necropole, precum cele de la Stația de Salvare, Izvorul Împăratului, strada Brândușei sau Catedrala romano-catolică, sunt discutate individual. Inventarele funerare indică influențe sud-dunărene, bizantine și maghiare, reflectând o comunitate aflată într-o transformare culturală și religioasă profundă.

În secolele IX–X, zona Alba Iulia a funcționat ca un nod de convergență pentru comunități etnice și culturale diverse din Transilvania. După ofensiva lui Carol cel Mare împotriva avarilor și destrămarea ordinii avaro-slave la finele secolului al VIII-lea, Imperiul Carolingian și-a împins frontiera răsăriteană până la Tisa; influența sa asupra Transilvaniei a rămas însă preponderent indirectă, de tip „supraveghere la distanță”, fără integrare efectivă în structurile imperiale. În acest context de tranziție și instabilitate, este foarte probabil ca practicile funerare ale comunităților avaro-slave să fi continuat nestingherite în primele decenii ale secolului al IX-lea, situație atestată prin analogie în Câmpia Tisei și Banat, unde cimitirele avară târzii nu au fost abandonate imediat. Un exemplu relevant îl constituie grupul Mediaș, care a perpetuat pe tot parcursul secolului al IX-lea tradiția necropolelor bi-rituale, ilustrând continuități culturale și religioase în pofida schimbărilor politice majore.

Funcționarea concomitentă la Alba Iulia a trei necropole, „Stația de Salvare”, Strada Brândușei și „Izvorul Împăratului”, indică existența unei populații numeroase și afirmarea unui centru regional de putere în estul Bazinului Carpatic. Controlul resurselor minerale ale regiunii (sare și aur), anterior aflate sub autoritatea Țaratului Bulgar, a susținut prosperitatea unor lideri militari locali, asociați clanului Gyula (Gyla, Jula), dar a generat și tensiuni cu noul rege al Ungariei, Ștefan I. În jurul anului 1003, campania acestuia împotriva lui Iulus, soldată cu capturarea liderului local, a marcat încetarea înmormântărilor în necropola „Izvorul Împăratului” și diminuarea rolului cimitirului „Stația de Salvare”.

Mormintele descoperite în punctele „Museikon” și „Ravelinul Sf. Francisc de Paola” se remarcă prin caracterul izolat, în afara unei organizări cimitirale coerente. Amplasarea lor în proximitatea nivelurilor de locuire și interferențele ulterioare sugerează înmormântări în contexte domestice, la marginea sau în interiorul spațiului locuit, practică atestată în mediul medieval timpuriu, anterior delimitării stricte a zonelor funerare. Inventarul (de pildă, vas - borcan cu ofrandă de ouă, inel, colan torsadat), încadrabil tipologic în secolele X–XI, indică influențe culturale diverse, fără a permite o atribuire etnică strictă. Absența unei trame funerare bine definite întărește interpretarea unor înhumații punctuale, realizate în cadrul unor comunități locale, în conexiune directă cu habitatul.

Necropola medievală de la „Stația de Salvare” reprezintă cel mai extins și complex ansamblu funerar cunoscut în Transilvania pentru secolele IX–XI: peste două hectare, aproximativ 2000 de morminte și o stratigrafie bogată, ce documentează două orizonturi distincte cronologic și cultural. Această succesiune, rar atât de clar documentată în spațiul

intracarpatic, surprinde tranziția de la sincretisme post-romane la o cultură materială influențată de cucerirea maghiară și de procesul de creștinare.

Orizontul I (sec. IX – prima jumătate a sec. X) se caracterizează prin marea diversitate a ritului funerar: înmormântări în ciste de țiglă sau piatră, ofrande alimentare (inclusiv resturi de animale și ouă), depuneri ceramice variate (amfore, vase lustruite gri, ceramică grosieră) și utilizarea cărbunelui cu rol purificator. Organizarea este neomogenă, cu morminte dispuse aleator, orientări variate (predominant V–E) și inventare moderate ca prestigiu (podoabe discrete, cuțite, ceramică ritualică, pandantive cu simboluri creștine timpurii), fără a indica o creștinare deplină. Orizontul este asociat cultural grupului Blandiana A, cu influențe sud-dunărene (în special bulgare) și posibile elemente de populație locală romanizată, în contact incipient cu creștinismul.

Orizontul II (a doua jumătate a sec. X – începutul sec. XI) marchează o schimbare netă: dispar cistele și ceramica fină, mormintele sunt mai bine aliniate și organizate spațial, iar inventarele reflectă o stratificare socială accentuată. Se disting morminte de războinici maghiari, cu arme (săgeți, topoare), accesorii de harnașament, echipament militar și podoabe de prestigiu (inele, brățări torsadate, catarama de tip liră, pandantive creștine). Inventarele sugerează integrarea treptată în orizontul creștin, cu persistențe arhaice sau sincretice (de ex., resturi de cai, gesturi rituale variate). Contextul reflectă formarea structurilor arpadiene și afirmarea elitelor războinice în corelație cu creștinarea timpurie.

Cimitirul de pe Strada Vânătorilor rămâne insuficient valorificat, deși cercetările din 1979–1980 au documentat 186 de morminte pe circa 0,5 ha. Datele publicate, fragmentare, indică o practică funerară relativ standardizată: inhumății în decubit dorsal, preponderent fără sicriu, orientate V–E, indicând apartenență creștină. Inventarul (podoabe, obiecte de uz comun, ceramică) include un lot semnificativ de 24 de monede din a doua jumătate a secolului al XI-lea, reper cronologic decisiv. Inițial tratat separat de „Stația de Salvare”, situl a fost ulterior integrat într-un ansamblu funerar unitar, relevând un peisaj arheologic mai complex decât se presupunea.

Necropola de pe Strada Brândușei, cercetată sistematic între 1997 și 2008 (229 morminte), este unul dintre cele mai bine documentate situri ale tranziției dintre păgânism și creștinism (sec. X–XI) în Transilvania. Se remarcă diversitatea practicilor (poziții variate ale antebrățelor, utilizarea pietrei în amenajarea gropilor, orientări multiple), bogăția ofrandelor și podoabelor (vase, ouă, bijuterii, monede), precum și frecvența monedelor emise de Ștefan I și Andrei I, care oferă atât repere cronologice solide, cât și indicii privind procesul de creștinare

și integrarea în regatul arpadian. Inventarul funerar, de la inele, coliere și pandantive la cuțite și cataramă, incluzând amulete, reflectă o societate eterogenă și stratificată, aflată în plin proces de sinteză culturală. Amenajările funerare elaborate (lespezi, delimitări cu blocuri de piatră) indică forme de prestigiu și recunoaștere post-mortem. Ansamblul confirmă rolul Alba Iuliei ca pol administrativ și identitar în începuturile Evului Mediu intra-carpatic.

Cimitirul de la „Izvorul Împăratului”, probabil al doilea ca importanță după „Stația de Salvare”, documentează peste 140 de morminte (campanii 2001–2014) și oferă o imagine nuanțată asupra unei comunități aflate în tranziție în a doua jumătate a secolului al X-lea. Inventarul (relicvare și cruci pectorale bizantine, mărgelă, fusaiole, ceramică decorată, ofrande de ouă și animale) evidențiază concomitent persistențe precristiane și o creștinare profund marcată de modelul bizantin. Prezența relicvarelor cu iconografie elaborată sugerează simbolistică liturgică de tip bizantin și posibile legături cu o misiune ortodoxă activă, asociată în literatura de specialitate cu episcopul Hierotheus și susținută de Gylas. Deși asocierea directă rămâne dificilă în absența unor dovezi suplimentare, complexul probează influențe bizantine puternice anterioare intervenției lui Ștefan I, moment de cotitură în istoria religioasă și politică a regiunii.

Necropola de la Pâclișa – „La Izvoare”, în proximitatea Alba Iuliei, documentează transformări funerare și religioase între a doua jumătate a secolului al X-lea și mijlocul secolului al XI-lea, într-un interval similar cu cel de pe Str. Vânătorilor, Str. Brândușei (ultimele faze), Orizontul II de la „Stația de Salvare” și primele înmormântări din jurul Catedralei romano-catolice. Cercetările sistematice (2000–2012) au înregistrat 33 de morminte, remarcabile prin coerență ritualică și diversitatea inventarului. Prezența monedelor emise de Ștefan I și Andrei I — uneori în număr neobișnuit de mare — permite o datare precisă (cca 970–1070) și corelări strânse cu celelalte situri din Alba Iulia. Ansamblul reflectă trecerea de la obiceiuri păgâne la rituri creștine, pe fondul pătrunderii maghiarilor și al influențelor bizantine atribuite misiunii lui Hierotheus, contribuind substanțial la înțelegerea procesului de creștinare și de integrare politică a Transilvaniei în regatul maghiar.

Stadiul actual al cercetărilor din jurul Catedralei romano-catolice din Alba Iulia permite conturarea rolului major al acestei necropole în înțelegerea creștinării și a organizării eclesiastice medievale transilvănene. Aproximativ 400 de morminte au fost documentate și publicate (orizonturi funerare din secolele IX–XVII până în epoca modernă), iar investigațiile recente indică existența a cel puțin încă 600 de morminte, pentru un total estimat de circa 1000, unul dintre cele mai ample ansambluri funerare medievale din Transilvania. Un reper

excepțional îl reprezintă descoperirea (2011) unei biserici cu stâlpi, databilă probabil în a doua jumătate a secolului al X-lea – prima jumătate a secolului al XI-lea. Deși nu i se pot corela încă morminte publicate, planul cu absidă semicirculară și sistem central cu patru stâlpi sugerează un model arhitectural cu valențe liturgice și simbolice compatibile cu începuturile creștinismului organizat în regiune, de influență bizantină. Studiul de caz al celor 35 de morminte descoperite în 2011, în contextul restaurării cetății bastionare (zona Porții a IV-a), indică o margine nordică a necropolei, cu densitate mai scăzută, dar cu practici standardizate (orientare V–E, decubit dorsal) și inventare specifice (inele de buclă cu capăt în „S”, inele torsadate), databile în secolele XI–XII, cu posibile antecedente în a doua jumătate a secolului al X-lea. Suprapunerile dintre unele complexe denotă utilizarea îndelungată a spațiului și persistența memoriei locului.

În ansamblu, peisajul funerar din Alba Iulia între secolele IX–XI ilustrează o continuitate a spațiilor de înhumare și o transformare cultural-religioasă profundă: de la sincretisme post-romane și influențe sud-dunărene, la afirmarea elitelor războinice maghiare și integrarea în structurile statale și ecleziastice arpadiene. Complexitatea și coerența acestor ansambluri oferă o bază solidă pentru reconstituirea evoluțiilor culturale, spirituale și politice ale regiunii la cumpăna mileniilor.

Capitolul V, *Ceramica din așezările medievale timpurii de la Alba Iulia*, este dedicat ceramicii medievale timpurii descoperite în așezările din Alba Iulia. Sunt analizate caracteristicile tehnice, distribuția tipologică și cronologică a materialului, în special prin patru studii de caz care includ fragmente inedite. Compararea ceramicii din așezări cu cea din morminte arată diferențe semnificative în calitate și funcționalitate, ceramica funerară fiind, în general, mai rafinată. A fost întocmit un catalog detaliat și au fost efectuate analize statistice utile pentru datare și contextualizare.

Pentru secolele IX–XI, literatura de specialitate evidențiază o lacună semnificativă a cercetărilor arheologice referitoare la identificarea așezărilor și locuințelor, fiind conturate, în ansamblu, „zone albe” sau sectoare cu descoperiri reduse. În cazul Alba Iuliei, așa cum reiese din analiza Catalogului descoperirilor (cap. 1.3), au fost totuși identificate ori menționate numeroase locuințe, atât în interiorul castrului roman, cât și în zonele învecinate. Publicarea materialelor arheologice rămâne însă deficitară: doar o mică parte din ceramica provenită din aceste complexe a fost introdusă în circuitul științific.

Majoritatea ceramicii medievale timpurii cunoscute la Alba Iulia provine din complexe funerare, în proporție de peste 90%. Între acestea se remarcă necropolele „Stația de Salvare”,

„Izvorul Împăratului”, Str. Brândușei, Pâclișa – „La Izvoare” și Catedrala romano-catolică, la care se adaugă situri funerare din proximitate: Blandiana, Sebeș, Orăștie („Dealul Pemilor X2”). Pentru așezări, cele mai relevante analogii tipologice sunt oferite de descoperirile de la Blandiana – „La Brod” și Lancrăm – „Glod”.

În a doua jumătate a secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea, necropolele de pe Valea Mureșului mijlociu — Alba Iulia („Stația de Salvare” – Orizontul I), Blandiana – „Brod” și Sebeș — definesc așa-numitul Grup Blandiana A. Elementul definitoriu al acestuia este folosirea constantă și diversificată a ceramicii ca parte integrantă a ritualului funerar.

La Alba Iulia – „Stația de Salvare” (Orizontul I), din 82 de morminte cercetate (1981–1985), 68 conțineau vase, de regulă depuse lângă capul defunctului. Cele mai multe morminte includeau una–două piese, mai rar trei, asociate cu ofrande și, uneori, cu obiecte metalice (ex. cuțite).

La Blandiana – „Brod”, datele fragmentare sugerează o utilizare diversificată a vaselor, cu predominanța celor mici și medii, lucrate la roata de viteză medie, arse în atmosferă oxidantă sau semi-oxidantă, adesea asociate cu ofrande de carne.

Sebeșul confirmă modelul, prin depuneri ceramice alături de resturi animale, reflectând o practică funerară omogenă în zona Mureșului.

Orizontul II de la „Stația de Salvare” (a doua jumătate a sec. X – începutul sec. XI). În această fază, ceramica funerară apare într-un număr considerabil de morminte, inclusiv în cele de războinici. Vasele lucrate la roată sunt plasate în poziții variabile (la cap, șold, picioare), frecvent alături de ofrande, monede, piese de harnașament sau resturi de animale (ex. cal). În unele cazuri, vasul constituie singurul element funerar, ceea ce îi subliniază funcția ritualică autonomă. Practica depunerii a două vase în același mormânt este mai frecventă decât în alte necropole, indicând atât diversitate, cât și coerență în cadrul acestui orizont.

Necropola de pe Str. Brândușei (sec. X–XI). Datele provenite de la Str. Brândușei ilustrează în detaliu rolul ceramicii în discursul funerar. Predomină borcanele mici (10–15 cm, uneori sub 10 cm), depuse întregi, cu gura în sus, în poziții variabile (la șold, între picioare). În cele 15 morminte analizate, decorul variază de la absență completă până la motive complexe: linii incizate, caneluri, rețele realizate cu pieptenele, precum și „semne de meșter” pe fundul vaselor (de exemplu, o cruce încadrată într-un cerc). Asocierea cu ouă, podoabe, monede sau amulete relevă un ritual elaborat, în timp ce diversitatea tipologică sugerează adaptări locale în cadrul unor influențe mai largi.

Analizele comparative arată că în Transilvania secolului al X-lea predomină borcanul fără toarte, urmat de recipiente pentru lichide (căni, cești) și borcane cu două toarte. Vasele mici (sub 10 cm) devin frecvente după 930, probabil cu rol simbolic. Din a doua jumătate a secolului al IX-lea apar forme emisferice sau globulare, cu umeri înalți și profil stabil, indicând maturizarea tradiției ceramice.

Vasele cu „semne de meșter”, atestate în special la Alba Iulia – „Stația de Salvare” și Blandiana – „La Brod”, au dublă valență: religioasă (simboluri protectoare) și economică (marcarea atelierului). În secolele următoare aceste mărci vor evolua spre embleme sociale ori comerciale, însă în perioada analizată păstrează caracterul sacral și legătura cu un meșteșug perceput ca având valoare simbolică.

Decorul realizat cu roțița dințată, o inovație tehnologică a celei de-a doua jumătăți a secolului al X-lea, sugerează influențe externe, între care au fost invocate conexiuni cu cultura Răducăneni (Moldova).

Ceramica din așezări și limitele cercetării. Cercetarea ceramicii provenite din așezările medievale timpurii de la Alba Iulia este mult mai puțin avansată decât studiul ceramicii funerare. Situația este îngreunată de publicări fragmentare, starea incompletă a materialelor și lipsa unor tipologii unitare. Numărul redus sau, dimpotrivă, excesiv de mare de fragmente pe context arheologic complică reconstituirea formelor și datarea precisă.

Caracteristici generale:

- Forme predominante: borcane mici și medii, cu gât scurt și buze evazate sau oblice, uneori cu margini lățite; mai rar apar străchini, urcioare și pahare.
- Decor: incizat (linii orizontale, valuri, oblice, combinații), alveole, decor cu roțița, iar ocazional mărci de olar pe fund.
- Tehnică: lucrate manual sau la roata înceată; ardere oxidantă ori reducătoare; pastă nisipoasă sau grosieră; unele piese prezintă slip fin sau lustruire.

Ceramica funerară din necropolele „Stația de Salvare”, Str. Brândușei, Blandiana – „Brod” și Sebeș constituie un reper fundamental pentru înțelegerea practicilor funerare și a identităților culturale din Transilvania secolelor IX–XI. Varietatea formelor, a decorației și a contextelor de depunere indică nu doar practici funerare standardizate, ci și un sistem simbolic complex, în care vasul ceramic devine un instrument de memorie colectivă și de afirmare a identității sociale și religioase.

În schimb, ceramica din așezările medievale timpurii de la Alba Iulia rămâne insuficient studiată. Pentru integrarea sa într-un cadru istoric coerent este necesară o sistematizare

tipologică și cronologică riguroasă, sprijinită de publicații complete și analize interdisciplinare, capabile să evidențieze nu doar funcția economică, ci și dimensiunea socială și simbolică a ceramicii în habitatul medieval timpuriu transilvănean.

Studiul privind locuirea medievală timpurie din Alba Iulia (sec. IX–XI) pornește de la constatarea absenței unui program de cercetare integrat: intervențiile arheologice au fost preponderent ocazionale și dictate de lucrări edilitare, ceea ce a produs un corpus documentar fragmentar, dispersat și inegal valorificat. În aceste condiții, reconstituirea dinamicii habitatului presupune un efort substanțial de identificare, triere și corelare a datelor disparate.

Lucrarea se încheie cu o serie de concluzii care sintetizează locuirea medievală timpurie de la Alba Iulia, cadrul istoric și transformările instituționale, peisajul funerar, dar și habitatul din jurul anului 1000.

Interiorul cetății, protejat de zidurile castrului roman, a funcționat ca nucleu al așezării, însă zonele extra-muros au fost, la rândul lor, intens ocupate, mai ales în arealul „Dealul Furcilor”. Cercetările, concentrate disproporționat în perimetrul castrului și lipsite de o strategie sistematică pentru habitatul periferic, au generat o lacună interpretativă privind rețeaua de locuire a orașului medieval timpuriu și relația ei cu descoperirile romane.

Dealul Furcilor: nucleu *extra-muros*

„Dealul Furcilor” oferă o stratigrafie densă și continuă, cu locuințe adâncite, vetre, gropi menajere, ateliere și o necropolă bogată (Str. Brândușei), ceea ce indică o comunitate stabilă și stratificată social. Nivelurile medievale suprapun frecvent structuri romane și reutilizează materiale antice, reflectând o adaptare pragmatică a spațiului. Prin frecvența și diversitatea descoperirilor, zona se conturează drept nucleu de habitat extra-muros strâns corelat cu centrul din cetate; lipsa unei sinteze recente menține însă potențialul interpretativ în mare parte nevalorificat.

Zona Stației de Salvare și vest–nord-vestul castrului

În preajma necropolei „Stația de Salvare”, documentarea pentru sec. IX–XI este subțire, dar există indicii ale unui nucleu de locuire în sec. VI–VIII, probabil continuat în proximitate, având în vedere amploarea cimitirului. Vestul și nord-vestul castrului (Horea, Moșilor, Goldiș) atestă o locuire aproape continuă din sec. VI până în XI, cu bordeie și semi-bordeie ce reutilizează materiale romane. Deși se observă diversificări funcționale și soluții constructive complexe (ex. Horea 22), presiunea urbanistică a secolului XX și puținele cercetări limită înțelegerea ansamblului.

Cadru istoric și transformări instituționale

În jurul anului 1000, Transilvania se află la confluența influențelor slave, avare, bulgare și maghiare. După declinul puterii avare și expansiunea bulgară (sec. VIII–IX) se conturează entități regionale (Gelu, Glad, Menumorut, Ahtum), iar centre precum Alba Iulia capătă rol de nucleu local. Invazia maghiară (895–902) și consolidarea regatului arpadian, împreună cu creștinarea oficială, ancorează Alba Iulia — pe ruinele castrului Legiunii XIII Gemina — ca principal centru politic și religios al sudului Transilvaniei, ulterior sediu episcopal (Gyulafehérvár).

Peisajul funerar

Necropola „Stația de Salvare” (peste 2000 de morminte) rămâne reperul major pentru sec. IX–XI, cu două orizonturi distincte:

- **Orizontul I (sec. IX – prima jumătate a sec. X):** practici sincretice, ciste, ofrande alimentare, obiecte cu simbolism creștin incipient; un mediu eterogen, încă neuniform creștinat.
- **Orizontul II (a doua jumătate a sec. X – începutul sec. XI):** organizare funerară mai clară, morminte de războinici maghiari cu arme și harnașamente, indicând afirmarea unei elite și integrarea în structurile arpadiene.

Necropola de pe **Str. Brândușei** (229 morminte cercetate, probabil ~20% din cimitir) documentează tranziția dintre păgânism și creștinism și oferă repere cronologice prin monetar (Ștefan I, Andrei I). **Izvorul Împăratului** (peste 140 de morminte) evidențiază influențe bizantine (relicvare, cruci pectorale), posibil corelabile misiunilor ortodoxe atribuite tradițional episcopului Hierotheus — ipoteză sugestivă, dar încă neconcludentă.

Habitatul și ceramica

Locuințele cercetate în cetate (de ex., curtea Palatului Principilor și curtea Universității „1 Decembrie 1918”) arată tipare constructive convergente (podele din lut bătătorit, vetre, gropi de par, structuri din lemn), diferențiindu-se prin organizare spațială și densitate stratigrafică. În multe contexte apar cuptoare boltite situate la marginea gropii locuinței (cel puțin din sec. IX), anexe-atelier, gropi de provizii reutilizate menajer.

Deși studiile ceramice funerare au avansat, ceramica din așezări rămâne slab publicată și fragmentar analizată: loturi fie prea reduse, fie masive și eterogene, cu dificultăți de reconstituire tipologică și datare. Demersul actual a inventariat peste 500 de fragmente ceramice din locuințe (desen, fotografie, descriere, digitalizare, analiză), volum comparabil cu publicatul anterior pentru zonă. Rezultatul subliniază absența aproape totală a ceramicii de lux

în așezări (amfore, globulare lustruite), în contrast cu necropolele, sugerând diferențe funcționale și de statut între spațiul domestic și cel funerar.

Tabloul conturat este cel al unei locuiri continue și adaptative pe infrastructura urbană romană, articulată cu un peisaj funerar bogat ce înregistrează tranziția religioasă și instituțională către regatul arpadian. Alba Iulia emergă ca pol politic și ecleziastic al Transilvaniei la cumpăna mileniului.

Cercetarea este însă constrânsă de accesul dificil la documentațiile de șantier și la materialele arheologice (adesea neprelucrate), de publicarea fragmentară și de lipsa unei metodologii unitare pentru ceramica din așezări. Reorientarea tezei de la o topocronologie a necropolelor la o analiză a habitatului în corelație cu spațiile funerare, oferă o sinteză utilă și un corpus ceramic extins pentru uzul comunității științifice. Direcțiile viitoare includ analize osteologice și datare radiocarbon (C14), necesare pentru rafinarea cronologiei și a interpretărilor.

În concluzie, lucrarea contribuie la conturarea unei imagini mai clare asupra dinamicii habitatului medieval timpuriu din zona Alba Iulia în jurul anului 1000. Prin coroborarea cercetărilor arheologice cu date istorice și prin valorificarea materialului inedit, teza oferă o bază solidă pentru înțelegerea evoluției urbanistice, sociale și culturale a uneia dintre cele mai importante localități din Transilvania medievală.

BIBLIOGRAFIE

Aldea, Ciugudean 1981	Aldea, Ioan Alexandru, Horia Ciugudean, <i>Noi descoperiri feudal-timpurii la Blandiana (jud. Alba)</i> , în <i>Apulum</i> , XIX, 1981, p. 145-149.
Andrițoiu, Popa, Simina 2004	Andrițoiu, Ioan, Cristian Ioan Popa, Nicolae Marcel Simina, <i>Raport de săpătură. Șantierul arheologic Vințu de Jos-„Deasupra Satului” (jud. Alba), 1994-1998</i> , în <i>Acta Musei Porolissensis</i> , XXVI, 2004, p. 141-192.
Anghel 1968	Anghel, Gheorghe, <i>Noi descoperiri arheologice în legătură cu așezarea feudală timpurie de la Alba Iulia</i> , în <i>Apulum</i> , VII, 1, 1968, p. 469-483.
Anghel 1975	Anghel, Gheorghe, <i>Cetățile medievale de la Alba Iulia I</i> , în <i>Apulum</i> , XIII, 1975, p. 245-273.
Anghel 1985	Anghel, Gheorghe, <i>Noi date în legătură cu vechea cetate medievală de la Alba Iulia</i> , în <i>Apulum</i> , XXII, 1985, p. 113-122.
Anghel 1989	Gh. Anghel, <i>O variantă de proiect a cetății bastionare de la Alba Iulia</i> , <i>Apulum</i> , XXIV, 1989, 383 – 388.
Anghel 1994	Anghel, Gheorghe, <i>Despre evoluția teritorială a orașului antic, medieval și modern Alba Iulia</i> , în <i>Apulum</i> XXXI, 1994, p. 283-302.
Anghel, Ciugudean 1987	Anghel, Gheorghe, Horia Ciugudean, <i>Cimitirul feudal-timpuriu de la Blandiana (jud. Alba)</i> , în <i>Apulum</i> , XXIV, p. 179-196.
Băcuet-Crișan 2013	Băcuet-Crișan, Dan, <i>Contribuții la studierea ceramicii medievale timpurii din Depresiunea Silvaniei. Vasele cu gât canelat</i> , în <i>Acta Musei Porolissensis</i> , XXXV, 2013, p. 281-294.
Băcuet- Crișan 2014a	Băcuet-Crișan, Dan, <i>O locuință medievală timpurie descoperită în anul 1995 la Alba Iulia „Dealul Furcilor”</i> .

- Câteva considerații privind locuirile medievale timpurii de pe teritoriul orașului Alba Iulia*, în *Apulum*, LI, 2014, p. 615 – 643.
- Băcuet-Crișan 2014b Băcuet-Crișan, Dan, *Elite și centre de putere din Transilvania în a doua jumătate a sec. IX-prima jumătate a sec. X. Analiza vestigiilor arheologice descoperite pe teritoriul orașului Alba Iulia*, în *Banatica*, 24, I, Mega, Cluj-Napoca, 2014, p. 105-135.
- Băcuet-Crișan 2015 Băcuet-Crișan, Dan, *Poarta Mesesina în preajma anului 1000. Cercetări. Situri. Artefacte*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015.
- Băcuet-Crișan 2017 Băcuet-Crișan, Dan, *Despre cuptorul de olar din perioada medievală timpurie descoperit la Sighișoara „Dealul Viilor” - sector Necropolă (jud. Mureș), Observații privind tehnica de modelare a ceramicii și cronologia. Comparații cu olăria medievală timpurie modelată la roata rapidă din spațiul nord-vestic al României*, în Mărginean, Florin, Stanciu, Ioan, Băcuet-Crișan, Dan (ed.) „Locuirea medievală timpurie din Transilvania și vecinătăți”, *Orbis Medievalis I*, ed. Mega, Cluj Napoca, 2017, p. 189-210.
- Bălan, Ota 2012 Bălan, Gabriel, Radu Ota, *Situl arheologic de la Micești-„Cigaș”*, în *Apulum*, 49, 2012, p. 41-61.
- Bernád 2013 Bernád, Rita Magdolna, *Organizarea și funcționarea Arhivei capitulare de Alba Iulia*, în *Revista Arhivelor*, LXXIX, 1-2, 2013, p. 93-113.
- Biro Hendre 2013 Biro Hendre, Doina, *Batthyaneum. Descoperirile arheologice din catedrala romano-catolică din Alba Iulia (1907-1914): publicate în 1918 de Pósta Béla. Valorificarea unui inventar uitat*, București, 2013.
- Blăjan 1996 M. Blăjan, în *Cronica Cercetărilor Arheologice (Campania 1995) – A XXX-a Sesiune națională de Rapoarte Arheologice*, Brăila, 2-5 mai 1996, p. 4.

- Blăjan 2002 Blăjan, Mihai, *Alba Iulia, jud. Alba (Apulum). Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026.13*, în CCA, 2002, p. 33.
- Blăjan 2006 Blăjan, Mihai, *Alba Iulia, jud. Alba (Apulum). Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026.13. Campania 2005*, în CCA, 2006, p. 70-72.
- Blăjan 2006a Mihai Blăjan, *Alba Iulia- Izvorul Împăratului*, în: *Simpozionul Internațional Habitat-Religie-Etnicitate: Descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania/ Habitat-Religion-Ethnicity: 9th-11th Century Archaeological Finds in Transylvania. Catalog de expoziție/Exhibition Catalogue*. Coordonatori: H. Ciugudean, Zeno K. Pinter, G. T. Rustoiu, Editura Altip, Alba Iulia, 2006, p. 53 – 56.
- Blăjan 2006b Blăjan, Mihai, *Descoperiri paleocreștine în bazinul mijlociu al Mureșului (sec. II-X)*, în Discobolul nr. 100-101-102 (105-106-107), aprilie-mai-iunie 2006, p. 429-430.
- Blăjan 2007 Blăjan, Mihai, *Alba Iulia, jud. Alba (Apulum). Punct: Izvorul Împăratului. Cod sit: 1026.13. Campania 2006*, în CCA, 2007, p. 54-57.
- Blăjan, Botezatu 2000 Blăjan, Mihai, D. Botezatu, *Studiul arheologic și antropologic al mormintelor de incinerare prefeudale (sec. VIII) de la Alba Iulia – “Stația de salvare”*, în Apulum, XXVII/1, 2000, p. 453-474.
- Blăjan, Oproiu, Popa, 1990 Blăjan, Mihai, T. Oproiu, D. Popa, *Orientation of the graves in the Early Medieval Cemetery (11-th century), in Alba Iulia*, în Archaeometry in Romania, Cluj-București, 1990, p. 35-40.
- Blăjan, Popa 1983 Blăjan, Mihai, Al. Popa, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia “Stația de Salvare”*, în MCA, XV, 1983, p. 375-380

- Blăjan, Stoicovici, Botezatu 1990-1993 Blăjan, Mihai, Eugen Stoicovici, D. Botezatu, *Monedele descoperite în cimitirul feudal timpuriu (sec. XI) de la Alba Iulia-„Strada Vânătorilor” (1979-1980)*, în *Apulum*, XXVII-XXX, 1990-1993, p. 273-292.
- Blăjan, Theiss 2000 Blăjan, Mihai, Wilhelm Theiss, *Contribuții la reconstituirea tramei stradale din Apulum*, în *Marisia*, XXVI, 2000, p. 85-108.
- Blăjan, Theiss 2000 Blăjan Mihai, Wilhelm Theiss, *Beiträge zur rekonstruktion des strassennetzes von Apulum*, în Moga, Vasile, Horia Ciugudean (eds.), *Army and urban development in the danubian provinces of the roman empire*, *Bibliotheca Musei Apulensis*, XV, Alba Iulia, 2000, p. 217-260.
- Boroneanț 1985 Boroneanț, V., *Cimitirul feudal timpuriu de la Svinîța Km. fluvial 1004*, în *Drobeta*, 6, 1985, p. 111-118.
- Bounegru et alii 2015 G. Bounegru, A. A. Rusu, O. Toda, D. Bogdan, I. Burnichioiu, *Palatul principilor; str. Militari, nr. 4*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2015*, 2015, p. 117-118.
- Bounegru, Lascu 2024 Bounegru, George, Ilie Lascu, *Alba Iulia, jud. Alba [Apulum] Punct: Cimitirul Municipal - zona de extindere spre vest, str. Dealul Furcilor*, în *CCA, Târgu Mureș*, 2024, p. 477 – 480.
- Catalog 2003 *Necropolele orașului Alba Iulia- din preistorie până în evul mediu. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2003.
- Catalog 2006 Ciugudean, Horia, Zeno K. Pinter, Gabriel Tiberiu Rustoiu (eds.), *Habitat, religie, etnicitate: Descoperiri arheologice din secolele IX-XI în Transilvania. Catalog de expoziție*, editura Altip, Alba Iulia, 2006.
- Ciobanu 1999 Ciobanu, Radu, *Punct: Orașul roman Apulum II - str. Dealul Furcilor*, fișa cadastrală 28819, în *CCA*, 1999.
- Ciobanu 2002 Ciobanu, Radu, *Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – Dealul*

- Furcilor, str. Izvor*, în Patrimonium Apulense, Alba Iulia, 2002, p. 138-139.
- Ciobanu *et alii* 2000 Ciobanu, Radu, Adrian Gligor, Matei Drâmbărean, Nicolae Rodean, *Raport privind cercetările arheologice de salvare din Dealul Furcilor și str. Arhim. Iuliu Hossu (Brândușei) – Alba Iulia, Campaniile 1996 – 1999 (2)*, în Apulum, 37, 1, 2000, p. 293 – 339.
- Ciobanu, Rodean 1997 Ciobanu, R., N. Rodean, *Raport preliminar privind cercetările arheologice de salvare din Dealul Furcilor - Alba Iulia, Apulum, XXXIV*, 1997, p. 177-196.
- Ciobanu, Rustoiu 2002 Ciobanu, Radu, Gabriel Tiberiu Rustoiu, *Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – Dealul Furcilor, str. Izvor*, în Patrimonium Apulense, Alba Iulia, 2002, p. 137-138
- Ciobanu, Rustoiu 2003 Ciobanu, Radu, Gabriel Tiberiu Rustoiu, *Șantierul arheologic de la Alba Iulia – Dealul Furcilor*, în Patrimonium Apulense, Alba Iulia, 2003, p. 124.
- Ciugudean 1996 Ciugudean, Horia, „Anul 1000 la Alba Iulia. Între istorie și arheologie. Catalogul expoziției/ The year one thousand at Alba Iulia” Catalog, Alba Iulia, Muzeul Național al Unirii, 1996.
- Ciugudean 2007 Ciugudean, Horia, *Pottery offerings ij the early middle age cemetery of Alba Iulia-„Stația de Salvare”*, în Cosma Călin (ed.), *Funerary offerings and votive depositions in Europe’s 1st millenium AD. Cultural Artefacts and local identities*, Mega, Cluj-Napoca, 2007, p. 243-262.
- Ciugudean, Anghel 1983 Ciugudean, Horia, Gheorghe Anghel, *Necropola feudal-timpurie de la Blandiana, jud. Alba*, în MCA, 1983, p. 361-364.
- Anghel, Ciugudean 1987 Gheorghe Anghel, Ciugudean, Horia, *Cimitirul feudal-timpuriu de la Blandiana (jud. Alba)*, în Apulum, XXIV, 1987, p. 179-196.

- Ciugudean, Dragotă 2001 Ciugudean, H., A. Dragotă, *Cercetări arheologice la Alba Iulia-Pîclișa: descoperirile hallstattiene și medievale timpurii (Campania din anul 2000)*, în *Apulum*, XXXVIII/1, 2001, p. 269-288.
- Ciugudean, Dragotă 2002 Ciugudean, H., A. Dragotă, *Civilizația medieval timpurie din Transilvania: rit și ritual funerar în secolele IX-XI*. Catalogul expoziției, Alba Iulia, 2002, p. 54
- Ciugudean, Dragotă, Popescu 2022 Ciugudean, Horia, Aurel Dragotă, Monica-Elena Popescu, *The Transylvanian Cradle: The Funeral Landscape of Alba Iulia in the Light of 'Stația de Salvare' Cemetery (Ninth – Eleventh Century)*, în *Christianization in Medieval Transylvania. A Church Discovered in Alba Iulia and its Interpretations*, editori Daniela Marcu Istrate, Dan Ioan Mureșan, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Brill, 2022.
- Ciugudean, Moga 1995 Ciugudean, Horia, Vasile Moga (eds.), *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Bibliotheca Musei Apulensis, II, 1995.
- Ciugudean, Pinter, Rustoiu 2006 Ciugudean, Horia, Pinter, K. Zeno, Rustoiu, T. Gabriel, „Habitat, religie, etnicitate. Descoperiri arheologice din secolele IX – XI în Transilvania”, Catalog de expoziție, Alba Iulia, 2006.
- Ciulavu et alii 2018 Ciulavu, Florin, Mihaela Bleoancă, George Bounegru, Ilie Lascu, *Alba Iulia, jud. Alba, Punct: Dealul Furcilor, Sector: str. Izvorului, nr. 5*, în CCA, 2018, p. 159 – 160.
- Ciulavu, Bleoancă 2018 Ciulavu, Florin, Mihaela Bleoancă, *Contribuții la studiul sectorului sudic al Canabelor romane de la Apulum / Municipium Septimium Apulense. Raport preliminar privind cercetările arheologice preventive de la Alba Iulia, str. Izvorului, Nr. 5*, în *Apulum*, LV, 2018, p. 171-218.
- Cosma 1995-1996 Cosma, Călin, *Așezări și tipuri de locuință în spațiul Transilvaniei intracarpatică în secolele V-VI d. Chr.*, în Mitu Sorin, Fkorin Gogâltan (eds.), *Viață privată*,

- mentalități colective și imaginar în Transilvania, Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, 1995-1996, p. 39-45.
- Cosma 2002 Cosma, Călin, *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII-X d. H.*, Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002.
- Cosma 2011 Cosma, Călin, *Funerary pottery in Transylvania of the 7th-10th centuries*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2011.
- Cursaru-Herlea 2016 Cursaru-Herlea, Simona Maria, *Ceramica medievală de la Capidava (Secolele IX-X)*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016.
- Cupcea 2024 Cupcea, George, *The prison in the fortress of Apulum (Alba Iulia)*, în Harry van Enckevort, Mark Driessen, Erik Graafstal, Tom Hazenberg, Tatiana Ivleva and Carol van Driel-Murray (eds), *Living and dying on the roman frontier and beyond*, SideStone Press, p. 179-188.
- Curta 2002 Curta, Florin, *Transilvania în jurul anului 1000*, în *Ephemeris Napocensis*, XII, 2002, p. 267-188.
- Curta 2022 Curta, Florin, *Bulgaria beyond the danube: water under the bridge, or is there more in the pipeline?* în D. Marcu Istrate, D.I. Mureșan și G.T. Rustoiu (editori), *Christianization in the Early Medieval Transylvania. The Oldest Church in Transylvania and Its Interpretation*, Leiden, 2022, p. 57-77.
- Curta 2024 Curta, Florin, *Bulgaria de dincolo de Dunăre: ape și conducte de aducțiune*, în Curta, Florin (ed.), *Din Antichitate până în Evul Mediu. Studii de arheologie*, ed. Mega, Cluj-Napoca, 2024, p. 111-128.
- Dankanits, Ferenczi 1959 Dankanits, Ádám, Ferenczi, István, *Săpăturile arheologice de la Ciumbrud (r. Aiud, reg. Cluj)*, în *Materiale și Cercetări Arheologice*, 6, 1959, p. 605–615.
- Diaconu, Vîlceanu 1972 Diaconu, P., D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină. /Păcuiul lui Soare. Byzantine stronghold. Vol. I*, Editura Academiei Republicii Socialiste, București, România, 1972.

- Dincă 2017 Dincă, Adinel Ciprian, *Instituția episcopală latină în Transilvania medievală (sec. XI/XII-XIV)*, Editura Argonaut & Mega, Cluj-Napoca, 2017.
- Dincă, Kovács 2022 Adinel C. Dincă, Mihai Kovács *Latin Bishoprics in the 'Age of Iron' and the Diocese of Transylvania*, în D. Marcu Istrate, D.I. Mureșan și G.T. Rustoiu (editori), *Christianization in the Early Medieval Transylvania. The Oldest Church in Transylvania and Its Interpretation*, Leiden, 2022, p. 217 – 242.
- Dragotă 1999 Dragotă, Aurel, *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 1998* *Cronica cercetărilor arheologice din România, campania 1998*, CIMEC - Institutul de Memorie Culturală, București, 1999, https://cimec.ro/wp-content/uploads/2023/02/cronica-cercetarilor-arheologice-campania_1999.pdf
[Publicație] (sursa fișei de sit).
- Dragotă 2006 Dragotă, Aurel, *Aspecte de multiculturalitate spirituală. Rit și ritual funerar în Transilvania și Europa Centrală și de Sud-Est (Secolele IX-XI)*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006.
- Dragotă 2016 Dragotă, Aurel, *Egg offering in the burial ground from Izvorul Împăratului, Alba Iulia (10th – 11th centuries)*, în Archaeology, Architecture and Informatics. ArhIn I. Medieval Changing Landscape. Settlements, Monasteries and Fortifications, Sibiu, 2016, p. 7-15.
- Dragotă 2016 Dragotă, Aurel, *Un accesoriu cosmetic din jurul anului 1000 în necropola de la Alba Iulia-„Izvorul Împăratului”*, în Apulum, LIII, 2016, p. 255-261.
- Dragotă 2017 Dragotă, Aurel, *Graves with ceremonial and workshop objects from the King's spring necropolis in Alba Iulia, Alba County*, în Slovenská Archaeológia, LXV/1, 2017, p. 163-175.

- Dragotă 2018 Dragotă, Aurel, *Crucea relicvar de la Alba Iulia-„Izvorul Împăratului”*, în Roșu, Tudor (ed.), Muzeul Național al Unirii. 130 de ani în 130 de piese, Editura Altip, Alba Iulia, 2018, p. 122-123.
- Dragotă 2018 Dragotă, Aurel, *Inel bizantin de la Alba Iulia-„Izvorul Împăratului”*, în Roșu, Tudor (ed.), Muzeul Național al Unirii. 130 de ani în 130 de piese, Editura Altip, Alba Iulia, 2018, p. 122-123.
- Dragotă 2018a Dragotă, Aurel, *Suita militară din Necropola de la Alba Iulia – Izvorul Împăratului (sec. X)*, în Transilvania, 8/2018, 70-81.
- Dragotă 2018b Dragotă, Aurel, *Dovezi ale misiunii bizantine la Alba Iulia (secolul al X-lea)*, în Transilvania, 4, 2018, p. 89-96.
- Dragotă 2019a Dragotă, Aurel, *Morminte cu echipament militar din orizontul II al necropolei de la Alba Iulia- Stația de Salvare (1979-1981)*, în Transilvania, 5-6, 2019, p. 107-124.
- Dragotă 2019b Dragotă, Aurel, *Ofranda de pasăre în necropolele din secolele X-XI de la Alba Iulia*, în Transilvania, 7, 2019, p. 83-94.
- Dragotă 2023 Dragotă, Aurel, *Voievodatul lui Gyula între păgânism și creștinism în jurul anului 1000*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2023.
- Dragotă et alii 2002 Dragotă, Aurel, Cosmin-Marcel Urian, Valentin Deleanu, Anca Nițoiu, Izabela Băbuț, Costel Cioancă, Dan Sever Brânda, *Necropola medieval timpurie de la Pâclișa, mun. Alba Iulia (sec. al XI-lea)*, în Patrimonium Apulense, II, 2002, p. 58-95.
- Dragotă et alii 2004 Dragotă, Aurel, Gabriel Rustoiu, *Cercetări arheologice la Alba Iulia – Spitalul Veterinar și Canton C. F. R. (1961-1962). In memoriam Alexandru Popa*, în Acta Terrae Septemcastrensis, 3, 2004, p. 169–182.

- Dragotă *et alii* 2005 A. Dragotă, G. T. Rustoiu, V. Deleanu, C. Cordoș, M. Crișan, C. M. Urian, A. Kudler, *Necropola medievală timpurie de la Alba Iulia–Str. Brîndușei (III)*, în *Apulum*, XLII, 2005, p. 201-228.
- Dragotă *et alii* 2006 Dragotă, Aurel, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Valentin Deleanu, Adela Kudler, Cosmin-Marcel Urian, Anca Daniela Mătiș, *Săpăturile arheologice preventive din necropola medieval timpurie de la Alba Iulia, strada Brîndușei (campania 2005)*, în *Patrimonium Apulense*, V-VI, 2006, p. 237-240.
- Dragotă *et alii* 2009 Dragotă, Aurel, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Matei Drîmbărean, Valentin Deleanu, Silviu Oța, *Necropola medieval timpurie de la Alba Iulia – str. Brîndușei. Cercetările arheologice din anii 1997-2008*, editura Altip, Alba Iulia, 2009.
- Dragotă *et alii* 2009 Dragotă, Aurel, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Zeno K. Pinter, I. Marian Țiplic, Matei Drîmbărean, *Considerații pe marginea necropolei de la Gâmbaș (secolul X)*, în *Patrimonium Apulense*, IX, 2009, p. 91-98.
- Dragotă *et alii* 2010 Dragotă, Aurel, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Zeno K. Pinter, M. Drîmbărean, *Considerations on the necropolis from Gîmbaș (Xth century)*, în *StudUnivCib*, VII, 2010.
- Dragotă *et alii* 2012 Dragotă, Aurel, George Tomegea, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Matei Drîmbărean, *Materialul numismatic descoperit în necropola de la Pâclișa-„La Izvoare” (Mun. Alba Iulia, jud. Alba)*, în *Apulum*, XLIX, 2012, p. 147-162.
- Dragotă *et alii* 2013 Dragotă, Aurel, Valentin Deleanu, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Matei Drîmbărean, George Tomegea, Anca Mătiș, *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Pâclișa – La Izvoare. Cod sit: 1062.01*, în *CCA*, 2013, p. 147.
- Dragotă *et alii* 2015 Dragotă, Aurel, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Matei Drîmbărean, Valentin Deleanu, *The early medieval*

- necropolis from Alba Iulia – Izvorul Împăratului. Archaeological Researches in 2014*, în *Apulum*, LII, 2015, p. 320 – 349.
- Dragotă *et alii* 2018 Dragotă, Aurel, Valentin Deleanu, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Anca Mătiș, Mihai Blăjan, *Tipologia inventarului din cimitirul de la Alba Iulia-„Izvorul Împăratului” (sec. X-XI)*, în *Apulum*, LV/1, 2018, p. 325-351.
- Dragotă, Blăjan 2018 Dragotă, Aurel, Mihai Blăjan, *The military entourage of Gyula as shown by the burial place in Alba Iulia-„Izvorul Împăratului” (10th-11th Century)*, în *Apulum*, LV/1, 2018, p. 259-323.
- Dragotă, Blăjan 2019 Dragotă, Aurel, Mihai Blăjan, *Graves with military equipment from the necropolis in Alba Iulia „Stația de Salvare” (1979-1981), horizon II*, în Mărginean, Florin *et alii* (eds.), *Orbis Mediaevalis, II, Inter tempora. The Chronology of the Early Medieval Period. Issues, Approaches, Results*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2019, p. 197-298.
- Dragotă, Brânda 2001 Dragotă, Aurel, Dănuț Sever Brânda, *Necropola medieval timpurie de la Alba Iulia-Str. Arhim. Iuliu Hossu (fostă Brândușei), săpăturile de salvare din anul 1999*, în *Apulum*, XXXI, 2001, p. 289-318.
- Dragotă, Ciugudean 2001 Dragotă, Aurel, Horia Ciugudean, *Cercetări arheologice la Alba Iulia-„Pîclișa”: descoperirile hallstattiene și medievale-timpurii (campania din anul 2000)*, în *Apulum*, XXXI, 2001, p. 269-288.
- Dragotă, Oța, Rustoiu 2006 Dragotă, Aurel, Silviu Oța, Gabriel Tiberiu Rustoiu, *Tipuri de colane în secolele IX-XI din spațiul intracarpatic românesc*, în *Apulum* 43,1, 2006, p. 313-314.
- Dragotă, Popescu 2023 Dragotă, Aurel, Monica-Elena Popescu, *Along the Border between Paganism and Christianity. Graves with Ritual*

- Fire Hearths Discovered in the Necropolis of Alba Iulia- „Izvorul Împăratului” during the Archaeological Campaigns of 2006-2007*, în Gertrúda Březinová, Alena Bistáková (eds.), *Študijné zvesti Archeologického ústavu*, 70(2), 2023, p. 327-344.
- Dragotă, Popescu, Blăjan 2022 Dragotă, Aurel, Monica-Elena Popescu, Mihai Blăjan, *Graves with Pottery Offerings Discovered within the Alba Iulia- „Izvorul Împăratului” Necropolis*, în Ieger, Gianina-Diana *et alii* (eds.), *Evul Mediu Neterminat*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2022, p. 253-282.
- Dragotă, Popescu, Blăjan 2022 Dragotă, Aurel, Monica-Elena Popescu, Mihai Blăjan, *Graves belonging to the first horizon from Alba Iulia- „Stația de Salvare”*, în *Slovenská Archeológia*, LXX, 1, 2022, p. 119-152.
- Dragotă, Rustoiu 2003 Dragotă, Aurel, Gabriel Tiberiu Rustoiu, *Raport privind cercetările executate pentru descărcarea de sarcină arheologică a terenului din str. Calea Moșilor, F.N. (obiectiv: complex comercial-beneficiar SC PROFI ROM FOOD SRL Timișoara)*, în *Patrimonium Apulense*, Alba Iulia, 2003, p. 132-133.
- Dragotă, Rustoiu 2003 Dragotă, Aurel, Gabriel Tiberiu Rustoiu, *Un mormânt medieval timpuriu cu monedă antică perforată de la Alba Iulia – „Profi”*, în *Patrimonium Apulense*, III, Alba Iulia, 2003, p. 79-88.
- Drâmbărean *et alii* 1998 Drâmbărean, M., Rodean, N., Gligor, A., Moga, V., Anghel, D., *O nouă necropolă medieval timpurie descoperită la Alba Iulia*, în *Apulum*, 35, 1998, p. 187-205.
- Drâmbărean, Rodean, Gligor Drâmbărean, M., Rodean, N., Gligor, A., *Alba Iulia–Str. Brîndușei*, în *CCA*, XXXIII, 1998, p. 3-4.
- Fiedler 1992 Fiedler, Uwe 1992, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau, I-II*. Bonn: Rudolf

- Habelt* (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 11).
- Florescu, Gheluță-Georgescu 1974 Florescu, R., Cheluță-Georgescu, N. *Săpăturile de la Capidava/Les fouilles de Capidava*, în *Pontica*, 7, 1974, p. 417-435.
- Florescu, Ota 2016 Florescu, Cristian Titus, Radu Ota, *Un mormânt din secolul X descoperit în incinta fostului Castru roman de la Apulum*, în *Apulum*, LIII, 2016, p. 245 – 253.
- Gáll 2001 Gáll, Erwin, *Sistemul cronologic al descoperirilor de secol X din bazinul transilvan*, în *Apulum*, XXXVIII, 2, 2001, p. 1-15.
- Gáll 2002 Gáll, Erwin, *Contribuții privind elaborarea sistemului cronologic al descoperirilor funerare din secolul X în bazinul transilvan*, în *Ephemeris Napocensis*, XII, 2002, p. 289-312.
- Gáll 2009 Gáll, Erwin, *The date of the appearance of the S-ended lock-rings in the Transylvanian Basin*, în *Ephemeris Napocensis* 19, 2009, p. 157–175.
- Gáll 2010a Gáll, Erwin, *An analysis of the Cemeteries from the 10th and 11th Centuries in Brândușei Street, Alba Iulia (Gyulafehérvár, Karlsburg). New theories on the migration of People in Transylvania in the 10th-11th Centuries*, în Măgureanu Andrei, Erwin Gáll (eds.), *Între Stepă și Imperiu*, editura Renaissance, București, 2010.
- Gáll 2010b Gáll, Erwin, *The analysis of churchyard cemeteries in Transylvania from the 11th–13th centuries*, în Băjenaru Radu et alii (eds.), *Transylvanian Review*, vol. XIX, supplement 5, 1, 2010, p. 265-288.
- Gáll, Gergely, Gál 2010 Gáll, Erwin, Balázs Gergely, Szilárd Gál, *La răscruce de drumuri. Date arheologice privind teritoriul orașului Cluj-Napoca în secolele X-XIII*, Kriterion, Cluj-Napoca, 2010.

- Georoceanu *et alii* 1986 Georoceanu, Paul, Mihai Blăjan, Claudiu Lisovschi, Marin Georoceanu, *Studiul faunei din locuințele prefeudale (secolele VII-VIII e.n.) de la Alba Iulia*, în *Apulum*, XXIII, 1986, p. 169 -184.
- Georoceanu *et alii* 1987 Georoceanu, Paul, Mihai Blăjan, Claudiu Lisovschi, Marin Georoceanu, *Studiul faunei din locuințele feudale timpurii de la Alba Iulia*, în *Apulum*, XXIV, 1987, p. 197-209.
- Gudea, Cosma 1998 Gudea, Nicolae, Călin Cosma, *Crucea-relicvar descoperită la Dăbâca. Considerații privind tipologia și cronologia crucilor-relicvar bizantine din bronz, cu figuri în relief, descoperite pe teritoriul României*, în *Ephemeris Napocensis*, VIII, 1998, p. 273-303.
- Gudea, Inel, Oargă 2015 Nicolae Gudea, Constantin Inel, Ovidiu Oarga, *The Roman Camp of Apulum. Archaeological Research in the Principia*, Tn vol. *Proceedings of the 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012*, 2015, p. 233-241.
- Haimovici, Blăjan 1989 Haimovici, Sergiu, Mihai Blăjan, *Studiul faunei din locuințele prefeudale (secolele V-VI e.n) descoperite la Alba Iulia (1985, 1986 și 1988)*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 335-345.
- Haimovici, Blăjan 1992 Haimovici, Sergiu, Mihai Blăjan, *Studiul faunei din locuințele feudale timpurii (secolele X - XIII), descoperite la Alba Iulia (1982, 1985 și 1986)*, în *Ephemeris Napocensis*, II, 1992, p. 207 – 230.
- Heitel 1983 Heitel, Radu, *Săpăturile arheologice din așezarea de la Alba Iulia*, în *MCA*, XIV, 1983, p. 446–448.
- Heitel 1983 Heitel, Radu, *Unele considerații privind civilizația din bazinul carpatic în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al IX-lea în lumina izvoarelor arheologice*, în *SCIVA*, 34/2, 1983, p. 93–115.

- Heitel 1985 Heitel, Radu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977). I*, în SCIVA, 36/3, 1985, p. 215-231.
- Heitel 1986 Heitel, Radu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din zona sud-vestică a cetății de la Alba Iulia (1968-1977). II. Piese de metal*, în SCIVA, 37/3, 1986, p. 233-248.
- Heitel 1994–1995 Heitel, Radu R., *Die Archäologie der ersten und zweiten Phase des Eindringens der Ungarn in das innerkarpatische Transilvanien*, în Dacia, 38–39, 1994-1995, p. 389–439.
- Heitel, Bogdan 1968 Heitel, Radu, Alexandru Bogdan, *Contribuții la arheologia monumentelor transilvane. I. Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice efectuate la complexul medieval din Cricău (jud. Alba)*, în Apulum, VII/I, 1968, p. 469-482.
- Heitel, Dan 1986 Heitel, Radu, Ovidiu D. Dan, *Cercetările arheologice efectuate la Alba Iulia, punctul Monetăria și Sebeș-Alba*, în MCA, XVI, 1986, p. 187-189.
- Horedt 1951 Horedt, Kurt, *Ceramica slavă din Transilvania*, în SCIV, II/2, 1951, p. 189-218.
- Horedt 1954 Horedt, Kurt, *Voievodatul de la Bălgrad*, în SCIV, V/ 3-4, 1954.
- Horedt 1958 Horedt, Kurt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
- Horedt 1966 K. Horedt, *Die ansiedlung von Blandiana, rayon Orăștie, am ausgang des ersten Jahrtausends u. Z.*, în Dacia N.S, X, 1966, p. 283, Fig. 23/12.
- Iambor 1986 Iambor, Petru, *Donjonul cetății Dăbâca*, în Acta Musei Napocensis, 12 -13, 1985 – 1986, p. 197 – 211.
- Iambor 2005 Iambor, Petru, *Așezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2005.

- Iambor, Matei 1979 Iambor, Petre, Matei, Ștefan „Incinta fortificată de la Cluj-Mănăștur (sec. X-XIV), în *Acta Musei Napocensis*, XVI, 1979, p. 599-620.
- Inel *et alii* 2002 Inel, Constantin, Matei Drâmbărean, Adrian Gligor, Aurel Dragotă, Radu Ciobanu, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Dorin Ovidiu Dan *Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – Stadion – campania martie – aprilie 2002*, în *Patrimonium Apulense*, Alba Iulia, 2002, p. 142-145.
- Inel, Oargă 2008a Inel, Constantin, Ovidiu Oargă, *Alba Iulia, jud. Alba [Apulum II]. Punct: str. Nicolae Labiș f.n. (proprietatea Iosif Gruian). Cod sit: 1026.12*, în *CCA*, XLII, 2008(1), p. 36-38.
- Inel, Oargă 2008b Inel, Constantin, Ovidiu Oargă, *Alba Iulia, jud. Alba [Apulum II]. Punct: str. Izvorului f.n. (proprietatea Ilie Andrea). Cod sit: 1026.12*, în *CCA*, XLII, 2008(2), p. 33-35.
- Kovács 2017 Kovács, Mihai, *Întemeierea episcopiei Transilvaniei: o perspectivă istoriografică*, în *BCȘS*, 23, 2017, p. 101-116.
- Macu Istrate, Istrate 2003 Marcu Istrate, Daniela, A. Istrate, *Șantierul arheologic de la Alba Iulia, catedrala romano-catolică și palatul episcopal*, în *Patrimonium Apulense*, Alba Iulia, 2003, p. 134-135.
- Madgearu 1997 Madgearu, Alexandru, *Continuitate și discontinuitate la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, Editura Universității din București, 1997.
- Madgearu 2001 Madgearu, Alexandru, *Salt trade and warfare in Early Medieval Transylvania*, în *Ephemeris Napocensis*, XI, 2001, p. 271-283.
- Madgearu 2001 Alexandru Madgearu, *Românii în opera Notarului Anonim*, Cluj-Napoca, 2001

- Madgearu 2005 Madgearu, Alexandru, *The Romanians in the Anonymous „Gesta Hungarorum”. Truth and Fiction*, Centrul pentru Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005.
- Madgearu 2008 Madgearu, Alexandru, *Cultura Dridu și evoluția poziției României în lagărul socialist*, în *Analele ANTIM. Revistă de istorie*, 8, 2008, p. 63-71.
- Madgearu 2013 Madgearu, Alexandru, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th- 12th Centuries*, BRILL, 2013.
- Madgearu 2019 Madgearu, Alexandru, *Expansiunea maghiară în Transilvania*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2019.
- Magdan, Dragotă 2018 Magdan, Laura, Dragotă Aurel, *Cercetările arheologice de la Alba Iulia-Canton C.F.R (1961-1962)*, în *Apulum*, LV, 2018, p. 361-377.
- Marcu Istrate 2008 Marcu Istrate, Daniela *A Gyulafehérvári Római Katolikus Székesegyház és Püspöki Palota Régészeti Kutatása (2000-2002)*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2008
- Marcu Istrate 2009 Marcu Istrate, Daniela, *Catedrala romano-catolică „Sfântul Mihail” și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice (2000-2002)*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009.
- Marcu Istrate 2009a Marcu Istrate, Daniela (ed.), *Catedrala romano-catolică și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Arheologie și Istorie, Catalog de Expoziție*, Editura Altip, Alba Iulia, 2009.
- Marcu Istrate 2014 Marcu Istrate, Daniela, *Biserica din secolele X-XI, de influență bizantină, de la Alba Iulia. Restituiri Preliminare*, în *Apulum*, LI series Historia & Patrimonium, Alba Iulia, 2014.
- Marcu Istrate 2015 Marcu Istrate, Daniela, *Byzantine influences in the Carpathian Basin around the turn of the Millennium. The pillared church of Alba Iulia*, în *Dacia*, s.n., LIX, București, 2015, p. 177-213.
- Marcu Istrate 2022 Marcu Istrate, Daniela, *Church Archaeology in Transylvania (ca. 950 to ca. 1450)*, BRILL, 2022.

- Marcu Istrate, Istrate, Simina 2002 *Raport asupra cercetărilor arheologice din punctul Catedrala romano-catolică din Alba Iulia, jud. Alba. Campania 2001, în CCA, 2002.*
- Marcu Istrate, Istrate, Tănase 2004 *Raport asupra cercetărilor arheologice din punctul Str. Mihai Viteazu nr. 19 (Catedrala Romano-Catolică), Alba Iulia, jud. Alba. Campania 2003, în CCA, 2004.*
- Marcu Istrate, Mătiș, Deleanu 2009 Marcu Istrate, Daniela, Anca Mătiș, Valentin Deleanu *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: Palatul Arhiepiscopiei romano-catolice, str. Mihai Viteazul nr. 21. Cod sit: 1026.07, în CCA, XXI, 2009, p. 253-254.*
- Marcu Istrate, Mătiș, Roman 2010 Marcu Istrate, Daniela, Anca Mătiș, Delia Maria Roman *Alba Iulia, jud. Alba. Punct: str. Mihai Viteazul nr. 21, Catedrala romano-catolică Cod sit: 1026.07, 1026.44, 1026.52, în CCA, 2010, p. 227-228.*
- Marcu Istrate, Mureșan, Rustoiu 2022 Marcu Istrate, Daniela, Dan Ioan Mureșan, Gabriel Tiberiu Rustoiu (eds.), *Christianization in the medieval Transylvania. A Church Discovered in Alba Iulia and its Interpretations*, BRILL, 2022.
- Mitrea 1988 Mitrea, B., *La nécropole birituelle de Sultana. Résultats et problèmes*, în *Dacia* 32/1 – 2, 1988, p. 91 – 139.
- Moga 1985 V. Moga, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj-Napoca, 1985
- Moga 1987 V. Moga, *De la Apulum la Alba Iulia. Fortificațiile orașului*, București, 1987
- Moga 1990-1993 Moga, Vasile, *Cercetări recente în castrul roman de la Apulum. Palatul Apor Alba Iulia*, în *Apulum*, XXVII-XXX, 1990-1993, p. 209-221.
- Moga 1994 V. Moga, *Castrul roman Apulum*, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 131-137
- Moga 1998 Moga, Vasile, *De la Apulum la Alba Iulia. Castrul Roman de la Apulum*, Cluj-Napoca, 1998.
- Moga 1999 Moga, Vasile, *Apulum – porta principalis dextra a castrului Legiunii XIII Gemina*, Alba Iulia, 1999.

- Moga 1999a Moga, Vasile, *Descoperiri din poarta castrului Apulum*, în *Apulum*, XXXVI, 1999, p. 215-224.
- Moga, Ciugudean 1995 Moga, Vasile, Horia Ciugudean, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Bibliotheca Musei Apulensis II, Alba Iulia, 1995.
- Moga, Timofan, Bălan 2010 Moga, Vasile, Anca Timofan, Liviu Bălan, *Alba Iulia, jud. Alba [Apulum]. Punct: Cetatea Alba Carolina - Ravelinul Sf. Francisc de Paola. Sectorul de SE al așezării civile (canabae) a castrului legiunii XIII Gemina. Cod sit: 1026.01*, în *CCA*, 2010, p. 24-26.
- Muntean 2009 Muntean, Teodor, *Descoperiri monetare pe șantierul arheologic de la Alba Iulia – Curtea Universității*, în *Patrimonium Apulense*, IX, 2009, p. 83-89.
- Nemeti 2002 Nemeti, Sorin 2002, *Un pandantiv bizantin de la Berghin, jud. Alba*, în *Ephemeris Napocensis*, 12, 2002, p. 257–266.
- Ota, Florescu 2016 Ota, Radu, Cristian Titus Florescu, *Observații asupra incintei vestice a castrului roman de la Apulum și câteva constatări istorice*, în *Apulum*, LIII, 2016, p. 205-234.
- Ota, Lascu 2021 Ota, Radu, Ilie Lascu, *O locuință medievală timpurie recent descoperită la Alba Iulia*, în *Apulum*, LVIII/1, 2021, p. 325-335.
- Ota, Oargă, Mătiș 2022 Ota, Radu, Ovidiu Oargă, Anca Mătiș, *Două locuințe medievale timpurii descoperite recent la Alba Iulia-„Dealul Furcilor-Podei”*, în *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 14/II, 2022, p. 117-132.
- Oța 1998-2000 Oța, Silviu, *Pièces inédites de la collection du Musée National d'Histoire de la Roumanie découvertes dans la nécropole du XI-e siècle de Vărșand-Movila dintre vii (Dep. d' Arad)/ Piese inedite din colecțiile Muzeului Național de Istorie a României descoperite în necropola de secol XI de la Vărșand-Movila dintre vii (județul Arad)*, în *Cercetări Arheologice*, vol. XI/parte a II, Muzeul

- Național de Istorie a României, București, 1998-2000, p. 500.
- Paraschiv-Talmațchi 2006 Paraschiv-Talmațchi, Cristina, *Mărci de olar (secolele VII-XVI). Considerații și catalog pentru teritoriul carpato-danubiano-pontic*, Editura Scriptorium, București, 2006.
- Paraschiv-Talmațchi 2006-2008 Paraschiv-Talmațchi, Cristina, *Geneza ornamenticii ceramice specifică veacurilor VIII-XI, la Dunărea de Jos*, în *Analele Dobrogei*, seria III, IX, 2006-2008, p. 15-27.
- Paul, Gligor, Florescu 2004 Paul Iuliu, Mihai Gligor, Cristian Florescu, *Cercetări arheologice preventive efectuate pe teritoriul județului Alba în anul 2004*, în *Patrimonium Apulense*, IV, 2004, p. 138-146.
- Pinter 2003 Pinter, Zeno-Karl, *Rotonda de la Orăștie*, în Marcu Istrate, Daniela, Angel Istrate, Corneliu Gaiu (eds.), *In memoriam Radu Popa, Temeiuri ale civilizației românești în context european*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2003, p. 263-275.
- Pinter et alii 2005 Zeno K. Pinter, Ioan Marian Țiplic, Mihai Căstăian, Maria Emilia Țiplic, *Orăștie, jud. Hunedoara. Punct: Dealul Pemilor X2. Cod sit: 87647.02. Autorizația de cercetare sistematică nr. 98/2005*, în *CCA*, XL, 2006, p. 246-247.
- Pinter, Boroffka 1999 Pinter, Zeno Karl, Nikolaus G. O. Boroffka, *Neue mittelalterliche Gräber der Ciumbrudgruppe aus Broos/Orăștie, Fundstelle Böhmerberg/Dealul Pemilor X8.*, în *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedenkschrift für Kurt Horedt*, eds. Nikolaus G. O. Boroffka – Tudor Soroceanu., Rahden: Verlag Marie Leidorf (Internationale Archäologie. Studia honoraria 7), 1999, p. 313–330.
- Pinter, Dragotă, Țiplic 2006 Pinter, Zeno-Karl, Aurel Dragotă, Ioan Marian Țiplic, *Piese de podoabă și vestimentație la grupurile entice din*

- Transilvania (sec. VII-XII)*, Editura Altip, Alba Iulia, 2006.
- Pinter, Țiplic, Țiplic 2005 Pinter, Zeno-Karl, Ioan Marian Țiplic, Maria Emilia Țiplic, *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI-XIII)*, Editura Economică, București, 2005.
- Popa, Mihai, Bounegru 2004 *Raport asupra săpăturilor de salvare de la Alba Iulia – B-dul Horea, nr. 22*, în *Patrimonium Apulense*, IV, 2004, p. 207-216.
- Popa, Simina 2004 Popa, Cristian Ioan, Nicolae Marcel Simina, *Cercetări arheologice la Lancrăm-„Glod”*, Editura Ulise, Alba Iulia, 2004.
- Popa, Totoianu 2007 Popa, Cristian Ioan, Radu Totoianu, *Raport privind săpătura de salvare de la Alba Iulia – Curtea Universității (jud. Alba)*, 2007, manuscris.
- Popa-Lisseanu 2015 Popa-Lisseanu, Emil V. *Izvoarele istoriei românilor, vol. I: Izvoare din antichitate și din evul mediu până la 1247*, ediție îngrijită și adnotată, București, Editura Saeculum I.O., 2015.
- Popescu 1956 Popescu, Dorin, *Cercetări arheologice în Transilvania*, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 41- 250.
- Protase 1954 Protase, Dumitru, *Cercetările arheologice din 1953 în cetatea de la Alba Iulia. Raport preliminar*, în *SCIV*, V/1-2, 1954, p. 222-224.
- Protase 1956 Protase, Dumitru, *Cercetările arheologice din 1953 de la cetatea Alba Iulia*, în *SCIV*, VII, 1-4, 1956, p. 14-31.
- Protase 1959 Protase, Dumitru, Șantierul arheologic Alba Iulia, în *Materiale si Cercetări Arheologice*, 6, 397–405.
- Rácz 2019 Rácz, Tibor Ákos, *The Hungarian conquest and the 9th-10th-century settlements of the Pest Plain*, în Brady Niall, Claudia Theune (eds.), *Settlement change across medieval Europe. Old paradigms and new vistas*, Ruralia, XII, 2019, p. 359-371.

- Rodean, Ciobanu 1996 Rodean, N., R. Ciobanu, „Alba Iulia – Dealul Furcilor”, în CCA, 1996, p. 3-4.
- Rustoiu 2002 Rustoiu, Gabriel Tiberiu, *Raport preliminar privind cercetările arheologice de la Alba Iulia – Apulum II – Sector: Dealul Furcilor, fără număr de stradă*, în Patrimonium Apulense, Alba Iulia, 2002, p. 140-141.
- Rustoiu, Timofan, Bălan 2010 Rustoiu, Gabriel, Anca Timofan, Liviu Bălan, *Alba Iulia, jud. Alba [Apulum]. Punct: str. Miron Costin, nr. 7, Cod sit: 1026.12*, în CCA, 2010, p. 225-227.
- Rusu 1979 Rusu, Mircea, *Castrul roman Apulum și cetatea feudală Alba-Iulia*, în AIIA, XXII, 1979, p. 47-70.
- Rusu 1994 Rusu, A. A., *Cetatea Alba Iulia în sec. XI-XV. Cercetări vechi și noi*, în Ephemeris Napocensis, IV, 1994, p. 331-351.
- Sălăgean 2006 Sălăgean, Tudor, „Țara lui Gelou”. *Contribuții la istoria Transilvaniei de Nord în secolele IX-XI*, Editura Argonaut, Alba Iulia, 2006.
- Simina 2002 Simina, Nicolae Marcel, *Considerații asupra mormintelor medieval timpurii descoperite în anul 1865 la Sebeș (jud. Alba)*, în Arheologia Medievală, IV, 2002, p. 47-58.
- Spânu, Gáll 2016 Spânu, Dan, Gáll, Erwin „Cuptorul de olar din secolul al VIII-lea p. Chr. de la Sighișoara – Dealul Viilor”, *Materiale și Cercetări de Arheologie*, XII, 2016, p. 177–203.
- Stanciu 2000 Stanciu, Ioan „Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII – X). *Arheologia Medievală III*, 2000, p. 127-191.
- Stanciu 2021a Stanciu, Ioan, *An Examination of the Early Medieval Pottery Production Concerning the Use of the Potter's Wheel in the Eastern Part of the Carpathian Basin (7th-9th Centuries)*, în László, Keve *et alii* (eds), *Orbis Mediaevalis III. Exploring Dwellings and Manufacturing*

- Spaces in Medieval Context (7th-14th Centuries), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021, p. 75-122.
- Stanciu 2021b Stanciu, Ioan, *Despre Olăria medieval timpurie confecționată la roata înceată (sec. VII-IX) și etapa de început a răspândirii sale în regiunile carpato-danubiene*, în *Arheologia Moldovei*, XLIV, 2021, p. 49-74.
- Stanciu 2021c Stanciu, Ioan, *O examinare a olăriei medievale timpurii din partea răsăriteană a bazinului carpatic (secolele VII-IX), în legătură cu folosirea roții olarului*, în *Banatica*, 31-1, 2021, p. 173-247.
- Șovrea 2017 Șovrea, Adrian Nicolae, *Istoriografia secolelor IX-XI privind necropolele cu vase ceramice din spațiul intracarpatic*, în *Transilvania*, I, 2017, p. 69-79.
- Teodor 1968 Theodor, Dan Gh., *Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei*, în *SCIVA*, 19/2, 1968, p. 227-278.
- Tomegea 2001 George Tomegea, *Accesorii vestimentare și podoabe în necropolele birituale din Transilvania (sec. VII-IX)*, *Analele Banatului*, 19, 2001, p. 209
- Țiplic, Cociș, Voișian 2004 Țiplic, Ioan Marian, Sorin Cociș, Valentin Voișian, *Descoperiri medievale timpurii în Cluj-Napoca, str. V. Deleu*, în *Revista Bistriței*, XVIII, 2004, p. 195-208.
- Țiplic, Pinter 2007 Țiplic, Ioan M., Zeno K. Pinter, *Necropola medievală timpurie de la Orăștie-Dealul Pemilor X2. 3. Campaniile arheologice din anii 2001-2004*, în Brukenthal. Acta Musei II. 1, 2007, p. 155.
- Visy 2003 Visy Zsolt (ed.), *Hungarian Archaeology at the turn of the millennium*, Teleki László Foundation, Budapesta, 2003.
- Zaharia 1967 Zaharia, Eugen, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967.

- Zaharia 1977 Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977, p. 90.
- Zaharia 2000 E. Zaharia, *Obârșia Nouă*, în *EAIVR*, III (M-Q), București, 2000, p. 212–214.
- Raport...reabilitare...Alba Carolina...2011 *Raport preliminar privind cercetările arheologice implicate de proiectul de reabilitare a cetății Alba Carolina, 4 martie 2011 – 30 aprilie 2011*, mss., în arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia
- Raport...cercetare Palat... 2015 Bounegru, George, Adrian Andrei Rusu, Oana Toda, Dan Bogdan, Ileana Burnichioiu, *Palatul principilor, str. Militari, nr. 4*, Raport de cercetare arheologică (mss.), TransArheo Ist, Cluj-Napoca, 2015.
- Raport...cercetare Palat... 2016 Bounegru, George, Adrian Andrei Rusu, Oana Toda, Dan Bogdan, Ileana Burnichioiu, *Palatul principilor, str. Militari, nr. 4*, Raport de cercetare arheologică (mss.), TransArheo Ist, Cluj-Napoca, 2016.
- Raport...cercetare Palat... 2020 Marcu, Felix-Florin, Zsolt Csók, George Cristian Cupcea, Alpár Dobos, Cosmin Gabriel Onofrei, Radu Ion Ota, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Alexandra-Anca Timofan, Oana Toda, Dorottya Nyulas, *Raport cercetare arheologică preventivă la obiectivul „Palatul Principilor Transilvaniei”, Curtea de Est/„Curtea Grajdurilor”*, (mss.), 2020.

Resurse web:

<https://whc.unesco.org/en/list/1718/>
<https://biblioteca-digitala.ro/?pub=6417-cronica-cercetarilor-arheologice-cca-2010-institutul-national-al-patrimoniului>
<https://cronica.cimec.ro/Public/index.php>
<https://cronica.cimec.ro/Public/index.php>
<http://acera.cimec.ro/ListCercetare.aspx?key=public>.